

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
ויחי
טבת ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

עבדו את י"י בשמחה, מעלת מדת יוסף הצדיק, והסיבה שבגללה זכה למלוך.
ביאור הגמ' במסכת עירובין דף ס"ד ע"ב, מעשה בר"ג שהיה רוכב על החמור וכו', מה
פירוש המלים מפגאי שמני, וכיצד גורסים מלים אלו.

חשיבות קבלת מסורת הקריאה בתורה שבע"פ, ביאור המושג שימושה של תורה,
המעלה בשימוש תלמידי חכמים, וקריאת מרן שליט"א להקמת ישיבה תימנית.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642
שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031
מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 475

השיעור מוקדש על ידי ידידנו הרב גיורא כהן מאשדוד ת"ו
לעילוי נשמת אביו רבי שאול בן סעדיה כהן ז"ל,
שהיארציט שלו יחול בי"ט בטבת, תנצב"ה.
המקום ברוך הוא ירצה נדבתו ויברך מעשה ידיו, מכל צרה ונזק יצילהו,
וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה, אכ"ר.

השיעור מוקדש על ידי ידידנו הרב גיורא כהן מאשדוד ת"ו לעילוי נשמת אביו רבי שאול בן סעדיה כהן ז"ל. היארציית שלו יחול ב"ט בטבת, תנצב"ה. המקום ב"ה ירצה נדבתו ויברך מעשה ידי, מכל צרה ונזק יצילהו, ויזכה לכתוב עוד מאמרים בדקדוק הלשון, כמו אותם שכתב כבר בדברי חפץ ובמקומות אחרים. השם ב"ה ימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה, אכ"ר.

עברו את י"י בשמחה, מעלת מדת יוסף הצדיק, והסיבה שבגללה זכה למלך.

בשם רחמן.

כתוב בספר תהלים [ק', ב'], עָבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה, בָּאוּ לְפָנָיו בְּרִנָּה. אחד מהדברים היותר חשובים בעבודת ה' הוא להיות שרי בשמחה. הבאנו בזמנו את הרמב"ם [בהל' דעות פרק שני], האומר כי האדם צריך להיות שמח בכל ימיו, ובסבר פנים יפות. בפרט עתה בימי השובבי"ם הבעל"ט, נביא דברי חיזוק והתעוררות מהעניין.

פרשתנו מסיימת בפטירתו של יוסף הצדיק, וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֶאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים וגו' וַיֵּשֶׁם בְּאֶרֶץ בְּמִצְרַיִם [בראשית נ', כ"ז]. גם פרשת שמות מתחילה בזה, וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הָדּוֹר הַהוּא. שוב פעם חוזרת התורה על מיתתו של יוסף הצדיק, למרות שזה כבר נכתב לעיל. הסיבה היא בגלל מה שכתוב אח"כ בפס' י', הָבָה נִתְחַפְּמָה לוֹ. יוסף הצדיק הוסיף קדושה רבה באחים, ובעצם הוא שמר והגין עליהם מהתבוללות עם המצרים. לכן הוא הושיבם בארץ גושן, שיהיו בנפרד, ולא יתערבבו עם המצרים. אפי' שלפי מדרגתם וכשרונותיהם, אם הם היו נשארים בעיר המלוכה, היו מקבלים תפקידים חשובים. אבל יוסף בידל והרחיק אותם מהמצרים.

ובכל זאת היה הבדל בין חיי יוסף, למה שאירע לאחר מיתתו. ליוסף היו כוחות פנימיים רבים להתגבר על מכשולים עצומים, ומתוך קשיים גדולים, אשר מי יודע אם אחרים היו יכולים לעמוד בהם.

במדת יוסף הצדיק, מיוחדת הצדקות הגדולה. כל אחד מגדולי ישראל, מיוחד במדה משלו. למשל אצל אבות האומה, אברהם הוא מיוחד במדת החסד, יצחק בגבורה, יעקב במדת האמת. ואין הפירוש שכולם לא צדיקים לבד מיוסף, וכולם אינם אמתיים לבד מיעקב, וכולם לא עשו חסדים לבד מאברהם. אלא שאלו הן המדות שהתייחדו אצלם מאד, ועמדו בגולת הכותרת. אצל יוסף עמד ברום המעלה, מדת הצדקות.

אין פנאי להיכנס כעת למקורות, משמע מדברי חז"ל שבצדקות היה יוסף גדול מכולם. וכמובן ממילא שאחיו גם הם לא היו בדרגתו זו. ואם כן, כשהיה יוסף בין החיים, קדושתו השפיעה גם עליהם, אך אחרי שהוא כבר מת, היה זה מדרגה אחרת. כשיוסף כבר אינו נמצא, אזי ח"ו התחילו גזרות השעבוד, כיון שלא היו באותה רמה רוחנית.

ראיתי דבר נפלא בספר חשבון העולם [מעשה נסים דף 197], הוא אומר שיוסף הצדיק זכה למלך, ממש על ידי נסים ונפלאות מיוחדים שעשה עמו הקב"ה, וצריכים להבין מדוע הוא זכה לזה?

הפסוק אומר בספר קהלת נד', י"ד, בִּי מִפִּי הַסּוֹרִים יֵצֵא לְמִלָּךְ. לא כתוב בית האסורים, אלא 'בית הסורים'. פירוש הדבר שבית הסוהר הוא מקום שרחמנא ליצלן הוא ממש באוש. תרגום וַיִּבְאֵשׁ, וְסָרִי. זהו שבאו לרמוז לנו בספר קהלת, שבית הסוהר מלא בסרחון. ולא מובן לכאורה, כיצד יוסף הצדיק הצליח להיות שם ולהחזיק מעמד במקום כזה? י"ב שנה היה בבית האסורים, ועמד בצדקתו בכל זאת.

וכך כתב על זה בספר הנ"ל, ניקח למשל את יוסף שבטח בה', וחקב"ה עשה לו נס, והוציא אותו מבית הסוהר למלך. לולא תחבולות יוסף והנהגתו במעשיו, שלא בדרך הטבע, לא היה באפשרותו לקבל את הנס. הינו שעשה

נראה את מעמדו של יוסף לפני כן. וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ [בראשית ל"ז ג']. הוא היה הבן החביב ביותר על אביו מכולם. ומה קורה עתה? הוא היה אהוב אצל אביו מכל אחיו. והם, האחים, אשר לבו היה שלם עמהם [שהרי הוא לא דיבר עמם רעה בשביל להוריד אותם, אלא בשביל לתקן אותם], עשו עמו רעה גדולה, ומכרו אותו לעבד, גרשוהו מבית אביו להיות עבד בארץ נכריה.

ואחר כך, אחר שהיה עבד נאמן, וה' הצליח מעשי ידיו וברך את בית אדוניו, והוא נשאר נאמן לאדוניו. הרי על יוסף כתוב שהכל הצליח בידו. וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף [שם ט"ל, ו']. ועמד בנסיון גדול, שילם לו אדוניו רעה תחת טובה. רעה נוראה להיות נתון מבחר ימיו בבור, בארץ נכריה, בלא אב ואם ובלא אח ורע.

אם זאת היא הנהגת העולם, שאחים המה רק להרע, ואנשים משלמים רק רעות תחת טובות. והצדיק, מקומו ושכרו הוא רק להיות מושלך בבור. אם כן הוא סדר העולם, למה לו חיים? הוא היה יכול להגיע למסקנות, שאולי הוא טועה, ושמה הוא אינו מבין נכון, וצריכים לחשוב אחרת. אפשר הוא טועה בהנהגתו הוא, כי העולם הוא רק עבור עושי רשעה. להם יש תענוג והנאה, הם הרשעים רואים את עולמם בחייהם. אחיו ודאי נעשו יקרים יותר לאביהם אחר שאיבדו את יוסף. גם אשת אדונו עדיין בתקפה ובכבודה עומדת, ודבריה נשמעים. והוא, הצדיק והנאמן, הושם בבית הסוהר. הלא אפשר שהדרך בעולם הוא לעשות רשע וליהנות, כי לא יאונה לרשע שום רע. רק הצדיקים סובלים.

יוסף היה יכול לשנות את מחשבתו, ולצאת מבית הסוהר, כי כתוב במדרש רבה ותנחומא, שאשת פוטיפר היתה באה אליו גם לבית הסוהר כדי לפתות אותו, והיה יכול בהחלטת רגע לגמור עם כל הסיפור הזה. היה זה מצב איום ונורא.

הקב"ה מדה כנגד מדה, וכמו שיוסף התנהג בצורה שאינה טבעית, כך התנהג עמו ה' וגמלו בצורה שאינה טבעית. יוסף בעצמו הוכרח לעשות מעשי נסים, כדי שיהיה ראוי שהקב"ה יעשה לו נס.

צא, בדוק והסתכל בהנהגת יוסף בבית הסוהר ותראה שהוא הכין את עצמו להיות מוכשר לקבל את הנס. ממש פלא עצום. הוא מביא הסתכלות אחרת על יוסף, שלא התעמקנו בה מספיק בעבר. בן שמונה עשרה שנה היה יוסף בשעה שנתנו אותו בבית הסוהר, והיה נתון בו עד שהגיע לשלושים שנה. זאת אומרת, שבמבחר שנותיו היה בבית הסוהר, בלי שום תקוה לצאת משם. הרי אין סיבה שהוא יצא משם. דינו להיות במאסר עולם, ואין זה תלוי בשנים מסויימות.

אפשר הדבר שבשנה ראשונה חשב יוסף בלבד, שסוף סוף יתברר אצל אדוניו שהוא חף ונקי מפשע, וששמו אותו בבית האסורים חנם, בלא שום חטא ועון. ואדרבה, הוא הושלך לבור משום שלא היטה אוזן קשבת לחטא ועמד בנסיון ונשאר נאמן לאלהים ואנשים, וקיווה שסוף סוף הדבר הזה יתברר ויתלבן, ואז יצא מן הבור הזה לחרות בשם טוב. לבטח בהתחלה הוא חשב, כי אף ששמו אותו בבית הסוהר, עוד מעט תתברר האמת ותצא לאור. כבר המפרשים [עיין מעם לועז דף תש"ן] עמדו על זה כי ידעו האנשים שהוא לא חטא. זה לא היה פשוט כ"כ. כתוב שאפילו פוטיפר בעצמו לא האמין, אלא שמצד שני לא היה נעים לו מה יגידו האנשים. לכן חיכה יוסף חודש, חודשיים, שנה, וכלום לא קורה.

אולם אחר שהיה בבית הסוהר שנה, שנתיים, ועשר שנים, וראה שימי חייו הולכים לאיבוד, ואין שום תקוה עבורו לצאת לחרות, מצב כזה היה יכול להביא אותו לידי טירוף הדעת, דכאון רח"ל, בזכרו את האסון הגדול ואת היסורים הגשמיים והנפשיים שעברו עליו.

בכל זאת החליט יוסף בנפשו שזה אינו חלקו. הוא לא יעשה רע, אף שיכולים ליהנות מזה, וגם לעשות חיל. יוסף אינו מקנא בהרשעים ובתענוגיהם, הוא בוחר להיות צדיק, אף אם זה גרם לו לבלות מבחר שניו בבית הסוהר. אולם למה לו חיים כאלה, להיות משרת אנשים רשעים וחוטאים אשר נגרשו מארץ ומבני אדם. כמו שכתוב [שם שם, כ"ג], 'אֵין שַׁר בֵּית הַסֹּהֵר', האם זהו סופו למות כאן בבור, כעבד חוטא אשר בגד באנשים שעשו עמו טובה?

על פי שכל, היו צריכות מרה שחורה ועצבות לשלוט עליו, לעשותו מואס בעולם, בבני אדם ובחיים. הוא היה צריך להיות מדוכא, עד לאיזה מצב הוא הגיע? על פי הטבע היה יוסף צריך לִכְפֹּת את אביו, את משפחתו, את עצמו ואת ימי חייו, בכיה נוראה יומם ולילה.

אולם ראה זח הפלא ופלא. יוסף מלא שמחה. אין שום עצבות מושלת עליו. הוא מוצא חן בעיני כל רואיו. אפילו בבית הסוהר הוא היה חשוב.

והוא מביא לכך ראיה נפלאה, ואם אסירי פרעה זועפים אחרי אשר היו שם זמן קצר, יוסף פונה אליהם בשאלה ובתמיהה, 'מִדּוּעַ פָּנִיכֶם רָעִים הֵיִם?' יוסף בא אליהם בבוקר [שם מ', ו'], וַיֵּרָא אֹתָם וְהֵנָּם זֹעֲפִים, ומיד שאל אותם, מִדּוּעַ פָּנִיכֶם רָעִים הֵיִם? מובן אם כן שיוסף עצמו היה שרוי בשמחה עצומה. רק ראה אותם יום אחד בעצב ומיד שאל אותם, מה קרה לכם? למה אתם עצובים? זו ראיה הפלא ופלא שיוסף חושב בכיוונים שונים לגמרי. הוא ממש מאושר ומלא שמחה. זהו שאמרנו בתחילת השיעור, עָבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה בָּאוּ לְפָנָיו בְּרִנָּה.

אין ספק שיוסף עסק בתורה, עליה נאמר בתהלים [ט"ז, ט], פָּקֻדֵי יְיָ יִשְׂרָאֵל, מְשִׁמְחֵי לֵב. אך עדיין אי אפשר להכחיש שהיה יכול יוסף להיות קצת בעצב למרות זאת, כי הנה יעקב למשל, אביו, אף שעסק בתורה וכו', אפילו הכי

היה שרוי בעצב, כמו שנאמר [בראשית ל"ז, ל"ה], וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם. זה ממש פלא. יעקב מתאבל על בנו, ואילו יוסף שהוא עצמו נושא הצער, הוא שרוי בשמחה.

האם אין זה נס גדול? אחר היותו במשמר עשר שנים, ובכל זאת להיות שמח וטוב לב ולתמוה על אחרים, שפניהם זועפים. בכוחו של יוסף היה לעשות ולהראות את הנס הזה משום בטחונו החזק בהקב"ה, כי סוף סוף הקב"ה ישלם לצדיק שכר טוב. וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד. וטובה גדולה הוא עבורו מה שהוא בבית הסוהר, וגם מה שנמכר לעבד. הרי הקב"ה יודע מה שהוא עושה, ולבו בטוח שה' יתברך ינחהו בדרך אמת, וטוב וחסד ירדפוהו. איך? מה, ולמה? יוסף לא מבין. אך יש לו בטחון בהקב"ה שמה שיעשה יהיה טוב בעבורו, אף שהוא לא מביין את צורת הדברים. ואף על פי שאין בשכל יוסף להבין הדברים האלה, השי"ת מנהיג העולם, דיין האמת, החכם, היכול, יודע מה שהוא עושה, ועושה רק טוב.

וכיון שיוסף התנהג מעל הטבע, ודחק את כל המחשבות של הדיכאון והצער שבהם הוא נמצא, אף שעשו עמו עוול עצום. בכל זאת הוא התנהג בדיוק בקצה השני, לכן עשה עמו ה' מדה כנגד מדה. ואחר שיוסף עשה את הנס הגדול הזה, גם השי"ת עשה לו נס, והוציאוהו מבית האסורים למלוכה. אחר שיוסף מלך על עצמו, ולא נתן את עצמו להיות מושלך לחטא ולאיבוד, גם השי"ת עשה עמו נס ועשה אותו למלך על מצרים. מדה כנגד מדה היא. עד כאן מה שאומר בספר חשבון העולם.

שאלה מהקהל: אולי החלומות הם שחזקו את רוחו שלא יישבר?

תשובת מרן שליט"א: יפה אתה אומר, אך מאידך גם כתוב כי תַלְמוֹת, הַשְׂוֹא יִדְבְּרוּ [זכריה י', ב']. הנה במציאות הוא בבית הסוהר כ"כ הרבה שנים, ומניין לו שחלומותיו הם אמתיים?

רָאָה רִיחַ בְּנֵי פְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בְּרָכוּ יְיָ וְשֵׁם כְּזֹ, כ"ז. אין זאת אלא מפני שגופו קדוש ונקי, ובלי סבון ומים וכלום, יצא נקי ומצוחצח עם ריח נהדר. זו ראייה שיוסף היה במדרגות גבוהות גם בעודו בבית הסוהר, ולכן זכה יוסף לרוח הקודש.

שאלה מהקהל: אבל מה הקשר בין השמחה, לימי השובבים?

תשובת מרן שליט"א: לקדושת היסוד צריך האדם להיות שמח וטוב לב, כמבואר בספרים הקדושים. עצבות, היא אם כל חטאת רח"ל. ובעזרה"ת נרחיב בל"נ פעם אחרת. [ועיין עוד "שערי יצחק" שיעור מוצש"ק שמות ה'תשע"א].

השם ברוך הוא יזכנו להידבק במדות הצדיקים וללכת בדרכיהם.

ביאור הגמ' במסכת עירובין דף ס"ד ע"ב, מעשה בר"ג שהיה רוכב על החמור וכו', מה פירוש המלים מפגאי שמני, וכיצד גורסים מלים אלו.

נגענו מעט בשיעור הקודם בדברי הגמרא במסכת עירובין [דף ס"ד ע"ב], שמשם דייק בעל מכתב מאליהו, שרוח הקודש שורה על האדם גם בדברים שאינם צריכים לו. ולכן הוא אומר, שלעתיד לבוא בודאי שעל ידי רוח הקודש לא נצטרך את כל השכלולים הטכנולוגיים שיש בעולם. הוא מביא לכך סייעתא נפלאה מהגמרא הנ"ל, ורציתי לברר כעת בס"ד דבר הקרוב לסוגיא זו.

תחילה נקרא את לשון הגמרא, ואח"כ נסביר, וניכנס לנושא שלנו. תניא, מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך מעכו לכזיב, והיה רבי אילעאי מהלך אחריו. רבי אילעאי התלמיד היה מהלך על רגליו אחרי רבן גמליאל לשרתו, ורבן גמליאל עצמו רכב על החמור. מה שכתוב 'והיה מהלך מעכו לכזיב', כנראה שהכוונה לחמור. מצא גלוסקין בדרך, אמר לו, אילעאי, טול גלוסקין מן

חושבני לחזק את דבריו שיוסף הצדיק היה שרוי בשמחה, ממה שדנו המפרשים [הרמב"ן, רבינו בחיי והרד"ק, ועוד מפרשים], בפתרון יוסף את החלומות לשר המשקים ושר האופים, כיצד ידע יוסף לפתור את החלומות? ואם נאמר שזה מרוב חכמה, כיצד יוכל לדעת בדיוק שבעוד שלושה ימים וכו'? ומה שכתוב [בראשית מ', ט"ז], שְׁלֹשָׁה סְלֵי חִטִּי, אפשר שהכוונה היא לג' שבועות. אולי ג' שעות, ואולי ג' שנים. על סמך מה יוסף בטוח ואומר כי הכוונה לעוד שלושה ימים? כך מקשה רבינו אברהם אבן עזרא.

במדרש קדמונינו הנקרא "מעין גנים" כתוב תירוץ על כך. הוא אומר שיוסף פתר את חלומותיו ברוח הקודש, וכך גם מפרש רבינו יצחק אברבנאל מעצמו. מובן כי אין זה תלוי בחכמה מיוחדת, כי פתרון החלומות בצורה מדויקת ואמתית, אי אפשר להיות אלא על ידי רוח הקודש. וכיון שהיה ליוסף רוח הקודש, תאמרו מעצמכם, וכי יתכן שיהיה לאדם עצוב רוח הקודש? הרי על יעקב כתוב [ראה רש"י בבראשית מ"ה כ"ז] שהפסיד את הרוח הקודש שלו למשך כ"ב שנה, עד ששמע שיוסף מלך במצרים, ואז, וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם [בראשית שם]. ואומר התרגום, ושרת רוח יעקב אבוהון. הרי זה סימן מובהק שיוסף היה בשמחה, כי אין רוח הקודש שורה אלא מתוך שמחה [שבת דף ל' ע"ב].

דבר שני, הפלא ופלא, אומר השפתי כהן על הפסוק [שם מ"א, י"ד], וַיִּגְלַח וַיַּחְלֵף שְׂמֹלֶתוֹ וַיָּבֵא אֶל פְּרָעָה, שאין כתוב שהוא גם התרחץ. יוסף לא התרחץ לפני שהלך לפרעה. וזה תמוה, הרי אמרנו כבר למעלה כי בית הסוהר נקרא 'בית הסורים', מלשון סרחון וביאוש, ומדוע הוא לא התנקה לפני שהלך למלך? אומר השפתי כהן כי למרות זאת, נדף מיוסף הצדיק ריח אפרסמון, ומפני כן לא רצו להכניסו לבית המרחץ, שלא יפוג ממנו הריח הזה. ולא מובן לכאורה, כיצד מבית הסוהר, שאין שם מקום להתרחץ בכלל, יצא יוסף עם ריח טוב כ"כ?

הדרך. מצא נכרי אחד, אמר לו, מבגאי, טול גלוסקין הללו מאילעאי. נטפל לו רבי אילעאי, אמר לו, מהיכן אתה? אמר לו, מעיירות של בורגנין. ומה שמך? מבגאי שמני. כלום הכירך רבן גמליאל מעולם? אמר לו, לאו. באותה שעה למדנו שכיוון רבן גמליאל ברוח הקודש. ושלושה דברים למדנו באותה שעה. למדנו שאין מעבירין על האכלין. ולמדנו שהולכים אחרי רוב עוברי דרכים. ולמדנו שחמצו שלגוי אחר הפסח מותר בהנאה. הגמ' מוסיפה אח"כ נושא אחר, ואנו רוצים לברר כעת נקודה אחת בשורות הללו שקראנו, בעז"ה כמה שיותר בצורה מושלמת.

עתה נחזור על הדברים ונסבירם בסייעתא דשמיא. תניא, מעשה ברבן גמליאל, הוא נשיא ישראל, שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך מעכו לכזיב. מקומות אלו הם בצפון. ולא מפורש בגמ' מדוע הלך מעכו לכזיב, ומה עשה במקומות אלו, כנראה שהיה לו איזה צורך. והיה רבי אילעאי, תלמידו, מהלך אחריו. מצא גלוסקין בדרך, גלוסקין אלו ככרות עגולות, אמר לו, אילעאי, טול גלוסקין מן הדרך. אי אפשר להשאיר את הלחם בדרך, כיון שהוא בזיון אכלים, וכמו שסיימו אח"כ שלמדנו מזה שאין מעבירים אל האכלים. לכן ציווה אותו להרים את הגלוסקין, והמשיכו בדרך. מצא נכרי אחד, אמר לו, רבן גמליאל, מבגאי, טול גלוסקין הללו מאילעאי. לפי ההמשך מובן כי הסיבה שהוא מר לו כך כיון שרוב העוברים בדרך הזו היו גויים, לכן מסתמא פת זו היא פת גויים, שגזרו עליה שלא לאכלה. פתם משום בתם ועיין שבת דף י"ז ע"ב. ואמר רבן גמליאל, כי כיון שבלאו הכי אנו לא נשתמש בפת הזו, שיטלנה מבגאי.

התפלא רבי אלעאי, נטפל לו רבי אילעאי, אמר לו, מהיכן אתה? אמר לו, מעיירות של בורגנין. אלו סוכות שומרים. כנראה היו יישובים של אנשים שעסקו בזה, היו עובדי אדמה. כמה מקומות כאלו היו. ומה שמך?

מבגאי שמני. על המלים הללו אני רוצה לעמוד בהמשך, מהו זה שענה לו, מבגאי שמני? מה הנו"ן הנוספת בתיבת 'שמני'.

כלום הכירך רבן גמליאל מעולם? אמר לו, לאו. לא נפגשתי עמו, ולא ראיתיהו. זו הפעם הראשונה. באותה שעה למדנו שכיוון רבן גמליאל ברוח הקודש. זו רוח הקודש לדעת את שמו במדוייק.

ושלושה דברים למדנו באותה שעה. למדנו שאין מעבירין על האכלין. מפרש רש"י, המוצא אוכלין בדרך, אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחן שם. דין זה אינו בהכרח על הפת. כל אוכל שראוי לאכילה, אסור להניחו בבזיון. אך פת חמורה יותר. אפילו שהיא אינה ראויה לאכילה, ואפילו אין בה כזית, אין מעבירין עליה. שאר האכלים אסור להניחם בבזיון דוקא אם יש בהם כזית, וראויים לאכילה. אמנם, זהו מעיקר הדין. אבל היום, לא יקחו האנשים שום אוכל מהרחוב. אולי אם יראו פירות שלמים, יסכימו לקחתם ולאכלם. אך אפילו פירות טריים שאינם שלמים, וודאי גם שאר המאכלים המבושלים, לא יקחום האנשים מהרחוב. אפילו לגבי הלחם, מעירים כי כיום ישנן חששות להידבקויות ומחלות רח"ל. עכ"פ המסקנא היא כי אף שאין חובה להרים את האכלים, אפשר לסלקן לצדדים. העיקר שלא ידרסו עליהם בני אדם, ולא יתבזה הלחם. אפשר לשים אותו במקום צדדי, והעיקר שלא יבוא לידי בזיון.

ולמדנו שהולכים אחרי רוב עוברי דרכים. כי מדוע החליט רבן גמליאל כי היא פת גויים, כיון שרוב העוברים דרכים כאן הם גויים, לכן אסר זאת רבן גמליאל, כי הם בחזקת פת של גויים. מתעוררת לי עתה שאלה. מהי הראיה שהולכים אחר רוב העוברים דרכים, אולי כיוון רבן גמליאל ברוח הקודש שהיא פת גויים. הרי זו המסקנא מקודם, שהיה לו רוח הקודש וצריך עיון.

ואמר רב עזריא שְׁמִנִי, ואמר, מעשה ובא לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכסות מצד אחד, וטרפה. רב ספרא אומר לאבוי כי הגיע מארץ ישראל חד צורבא מרבנן, תלמיד חכם צעיר, ואומר כי רב עזריא שְׁמִנִי. ופירש רש"י את אותו הדבר שפירש במס' עירובין, רב עזריא שמי. ואותו ת"ח מספר כי היה מעשה שבא לפני רבי והטריף מחט שנמצאת בבית הכסות. והיה זה מפליא בעיניהם, שמחט הנמצאת שם בצד הפנימי היא טריפה, הרי המחט לא עברה מעבר לעבר, ולא ניקבה מצד לצד? התפלא אבוי על ההלכה הזו, אבל רב ספרא עוררו שצריך לבדוק זאת.

שלח ליה, לא אתא לגביה. אבוי שלח לקרוא לרב עזריא, והוא לא הגיע אליו. לא התייחס. כיון שרצה אבוי לברר את ההלכה, אזל הוא לגביה. הוה קאי אאגרא – רב עזריא היה בגג הבניין, אמר אבוי, נוחות מר וניתי. לא נחית. סליק הוא לגביה. אמר ליה, אימא לי גופא דעובדא היכי הוה? אמר לו אבוי, שמעתי הלכה בשמך על ידי מעשה שאירע עם רבי, תספר לי מה היה העניין אז? אמר ליה, מפטיר כנסיות אנא, לעילא מרבי רבה – הנני מכניס תלמידים לבית המדרש, והיה שם רבי רבה, היינו רבי יהודה הנשיא. והוה רב הונא ציפורה ורבי יוסי מדאיה יושבין לפניו, ובאת לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכסות מצד אחד – הביאה שאלה כזו לפני רבי, והפכה רבי ומצא עליה קורט דם, וטרפה – ראה את המחט מצד אחד, והפכה לצד השני, וכשראה כי יש קורט דם מצדה השני, הרי היא טריפה. ונימק זאת ואמר, אם אין שם מכה קורט דם מנין? – כיצד יתכן שיש קורט דם, אם לא שעברה המחט מעבר לעבר. אלא ודאי שיש נקב מעבר לעבר. אמר ליה, טרח טרייה לההוא גברא. מתניתין היא, המסס ובית הכסות שניקבו לחוץ. סיים אבוי כי אין שום חידוש בדבריו, כי פשיטא שאם עוברת המחט מעבר לעבר, הרי היא טריפה, וכבר ידענו זאת. הרי שגם בגמ' זו אנו מוצאים כיוצא בזה, רב עזריא שְׁמִנִי.

[אחרי השיעור, ראיתי שהחיד"א בספרו פתח עינים, דן באריכות ליישב קושיא זו. ולכאורה שאני התם דנפק"מ לדינא, ובכגון דא אמרינן לא בשמים היא, ואין פוסקים הלכות עפ"י רוח הקודש. ואין זה דומה לעניין מפגאי שמני, שהוא מילתא בעלמא. יב"ן].

ולמדנו שחמצו שלגוי אחר הפסח מותר בהנאה. הרי המעשה הזה היה לאחר הפסח, ואפשר היה ליהנות מהחמץ הזה, כי לכן נתנוהו למבגאי, והרוויחו מזה טובת הנאה. כך היה להם טובת הנאה ממנו. אלא ודאי שמותר ליהנות ממנו, אפילו שהוא חמץ של הגוי אחר הפסח. עד כאן הגמרא.

כשהבאתי את מאמר הגמרא הזה בשיעור הקודם, קראתי בפשטות, מְבַגְּאֵי שְׁמִנִי. ומאת ה', כשהסתכלתי בספר שלמדתי בו בימי חרפי לפני כחמשים שנה עם אאמו"ר זצ"ל, לערך בגיל י"ד שנה או י"ג שנה, וכל מלה שהייתי מסתפק, או קורא לא נכון, ואאמו"ר תיקן אותי, הייתי רושם את ניקודה. והנה הסתכלתי בסוגיא זו, והשתוממתי לראות שמנוקד שם, מְבַגְּאֵי שְׁמִנִי. פלא עצום. הרי בניקוד זה הכוונה שְׁמִן שלי. כעין הכתוב בהושע ו', ז', צִמְרִי ופִשְׁתִּי שְׁמִנִי וְשִׁקְוִי. אבל צריכים לדעת לפני שבאים לבחון את הדברים, כי אאמו"ר היה דייקן עצום. ולא לחנם הוא תיקן אותי. ממש השתוממתי לראות זאת. כמו שכתוב [דניאל ד', ט"ז], אֶשְׁתּוֹמֵם בְּשִׁעָה חֶדֶד.

ישנה גמרא כזאת במס' חולין [דף נ"א ע"א], שם גם כתובה המלה הזו, ודומני שאלו שתי המקומות היחידים בש"ס שהיא מוזכרת. אמנם שם אין לי גירסא מאאמו"ר, כיון שלמדתי עמו עד מסכת סנהדרין כמדומני, וכיון שמש' חולין היא אחריה, אין לי מסורת על ניקודה, ולכן אין לי שום קבלה מאאמו"ר כיצד לגרוס שם.

וכך אומרת הגמרא שם, א"ל רב ספרא לאבוי, חזי מר האיי צורבא מרבנן דאתא ממערבא,

כבר הערנו קודם כי עיקר מלה זו, שְׁמָנִי, היא קצת מוזרה. ביקשתי מהרב יהונתן שבח הי"ו שיבדוק זאת בתלמוד בבלי המנוקד כפי מסורת תימן. אני לא משתמש בתלמוד הזה, מסיבה ידועה. אך רציתי לשמוע מכיוון אחר כיצד הגירסא שם. וכך הוא כתב לי, מבגאי שמני: (עירובין ס"ד ע"ב). הנקדן לא ניקד תיבת שמני, שכן ליתנה לתיבה זו בתוספתא בפסחים (פ"ב ה"ט). הוא החליט לא לנקדה, כנראה הוא לא ידע או שהוא הסתפק. בתוספתא פסחים פרק שני, כתובה המלה מבגאי, בלי המלה הנוספת, שמני. ועיין בגמרא מכות (י"א ע"א) שפירש ר"ח מבגאי מלשון באגי, ובערוך הוסיף דהיינו עובד אדמה. לא ניכנס לזה כעת.

רב עזרא שְׁמָנִי (חולין נ"א ע"א). שם מנוקד בהדיא שְׁמָנִי. ופירש בשיטה מקובצת דף תשל"ג (מובא בתורת ראשונים פסחים ח"ד), שגדול העם היה, ע"ש. כלומר מישוהו חשוב. [ספר תורת ראשונים ערך אותו ידידנו הרב אביגדור אריאלי הי"ו]. וכעין זה בפסחים פ"א, רב הונא שאמר בעל השם אני. עד כאן.

מצד אחד אם היינו אומרים רב עזרא שְׁמָנִי, היה מובנו שְׁמָן. אבל צריכים להבין מדוע רבים גורסים שְׁמָנִי? וכי הוא היה שמן? רש"י מסביר בב' המקומות, כי כך הוא שמי. וצריכים להבין לשיטתו, מפני מה נוסף האות נו"ן. שְׁמָנִי, בחירק, לא היה אפשר לומר, כי זה היה נראה כאילו "יום השמיני".

הגאון רבינו יוסף חיים בספר בן יהודע ועירובין שם שואל שאלה על הנושא שלנו. בגירסתנו כתוב מבגאי, אך אצלו היתה הגירסא, מגבאי. יש ספרים כאלה. והוקשה לו, מדוע הוסיף הגוי לומר, שְׁמָנִי, שיאמר מגבאי, וזהו. וכך כתב שם, א"ל מגבאי שמני: יש להקשות, למה הוצרך לומר שמני, די ששייב לו מגבאי, מאחר שהוא שאל אותו מה שמך?

ועוד יש להקשות למה שאל תחילה מהיכן אתה, והיה לו לשאל מיד, אם הכירך ר"ג מעולם, כיון שהוא מטרת שאלתו, כדי לידע אם כיוון ר"ג ברוה"ק, ובשאלת מהיכן אתה, לא יתברר זה? שואל הבן יהודע שאלה נוספת, הרי הפריע לרבי אילעאי, וביקש לדעת מנין ידע רבן גמליאל את שמו של אותו הגוי, האם זה מרוח הקודש, או שהוא הכירו מעולם. ותמוה א"כ, מדוע פתח ר' אילעאי בשאלת מהיכן אתה? היה לו לשאול אותו מיד את שמו, ומה זה משנה לו היכן הוא גר?

מתרץ הבן יהודע ואומר, נראה לי בס"ד, כי מנהג העולם אין קורין את האדם בשם העצם שלו בעת שמדברים בעדו או עמו, אומרים יגאלי, נהארי, שרעבי, וכיוצא בהם. אלא קורין אותו בשם עירו, כגון ירושלמי חברוני אשורי וכיוצא. או קורים אותו בשם כינוי משפחתו, כגון לוריא, סתהון וכיוצא. או בשם העיר, או לפי שם המשפחה. גם יש בני אדם ניכרים שהם מעיר פלונית, מחמת אופן מלבושיהם – יש אנשים שבעירם יש סגנון לבוש מיוחד, או מכח לשונם, או ממראה פניהם. כנראה שבדורות ההם לא היה כ"כ קשר בין המחוזות, וממילא לכל עיר ועיר היתה תרבות משלה שפה אחרת ובגדים אחרים.

ולכך תחלה נסתפק, אולי יש עיר ששמה "מגבא", היינו שלא הכיר ר"ג את שמו, רק שקראו מגבאי ע"ש עירו, ויודע ר"ג תכסים מלבושיהם של אנשי אותה העיר, והכיר לזה הגוי שהוא מאנשי אותה העיר מסדר המלבוש שלו, או מחמת ששמע לשונו שהיה מדבר בדרך, או הכירו ממראה פניו, ולכך קראו מגבאי על שם אותה העיר ששמה מגבא. ולכן שאלו תחלה מהיכן אתה? וכשאמר לו, מעיירות של בורגנין, הבין שלא קראו על שם העיר. ואז שאלו מה שמך? רצונו לומר [מה] שם העצם שלך? והשיב, מגבאי שמני. רוצה לומר, שם העצם שלי הוא זה, ואינו שם כינוי משפחתי. ואז שאלו, אם הכירך ר"ג מעולם? והשיב, לאו.

ביצד ניקדו שם, והם ניקדו שומני, אך גירסת אאמו"ר היא שומני, הנו"ן בצירי, כמו שאמרנו. כמובן הכל כפי קבלת אאמו"ר מרבתי, שהיו בקיאים מאד.

בספר אזני יהושע [דף קצ"א] מפרש פירוש מעניין, הוא אומר כי פירוש התיבה שומני יובן בהקדים מה שמצאנו לפעמים נוני"ן יתרות, כמו באיכה ג', כ"ב, חסדי יי כי לא תמנו, כי לא כלו רחמי, אף שלכאורה מובן כי לא תמנו, היינו שאנו לא תמנו ונכלינו מהעולם, אין זה הפשט הפשוט, אלא הנו"ן יתירה, וכאילו כתוב חסדי ה' כי לא תמו. חסדי ה' לא נגמרו. וכן מוכח מן התרגום שם, לא פסקו. הפירוש הפשוט שרש"י מביא שם בתחילה הוא שהנו"ן יתירה וכנ"ל, ובסוף הביא גם את הפירוש דלעיל. וכן אומר האזני יהושע כי גם אצלנו הנו"ן יתירה. לדבריו, הנו"ן אכן מיותרת.

וזה לשונו שם, א"ל מה שמך, מבגאי שמני וכו'. נ"ב נו"ן יתירה, ור"ל שמי, וכמו חסדי ה' כי לא תמנו, ועי' ברש"י שם. ובירושלמי ע"ז פ"א ה"ט, ובויקרא רבה פל"ז, לא נזכר תיבה זו. מקודם אמרנו כי גם בתוספתא פסחים זה כך.

בספר שרביט הזהב [ח"א דף 179] וראש משביר [עמ' 122] דקדקו את הדברים, ולא ניכנס כעת לכל דקדוקיהם. הם טורחים לפרש מה רצה רש"י באמרו, מבגאי שמני – כך שמי.

זו שיטת לימוד ספרדית. כשהם רואים שרש"י כותב משהו, הם מעיינים מה הוקשה לרש"י, מה הוא יישב, ומדוע לא תירץ באופן אחר. הם עמדו על כך.

וז"ל הספר שרביט הזהב (להר"ר רפאל בירדוגו) שם, ד"ה מבגאי שמני וכו'. תיקן בזה, דתיבת שמני לא תיפול אלא אחר תיבת כך, לא אחר השם, אם לא יהיה שלילת שם אחר. ולזה פירש דאמרו מבגאי, כאומר מבגאי שאמרת, כך הוא שמי.

ובזה נתברר אצלו שכיוון ר"ג ברוח הקודש. ואם היה שואל שאלה זו מתחילה, לא היה מתברר אצלו דכיון ברוה"ק, אע"פ שהיה אומר לו הגוי שלא הכירו ר"ג מעולם, דיש לומר אולי יש עיר אחת ששמה מגבא, ואנשיה ידועים וניכרים, הן מחמת אופן המלבושים שלהם, או מחמת לשונם, או מחמת מראה פניהם, וקראו מגבאי על שם אותה העיר ששמה מגבא. ולכן אחר שבירר ספיקות אלו ששם מגבאי אינו לא שם עירו ולא שם משפחתו, אלא הוא שם העצם שלו, אז שאלו שאלה השלישית, אם הכירך ר"ג מעולם? שבוזה הגיע למטרת חקירתו.

הבן יהודע לא כתב שהוקשה לו מה שאנו שאלנו, מדוע יש נו"ן נוספת בתיבת שמני. מה שאנו שאלנו אם הכוונה לשמי, מדוע יש פה תוספת נו"ן. אמנם חושבני בכל זאת שגם זה הוקשה לו, כי מתוך דבריו מובן תשובה לזה. רבי אילעאי שאל את הגוי, מהו שם העצם שלך? מה שמך הפרטי, לא שם המשפחה או כינוי. מובן אם כן כי היה צד להבין יהודע להבין כי מבגאי זהו שם המשפחה.

חושבני כי ממילא אפשר לגרוס את המילה שומני, כי זה גם יכול להתפרש כשם המשפחה. וזה הכוונה בגירסת אאמו"ר, היינו שאפשר לומר כי מבגאי הוא שמו הפרטי, ומשפחתו היא שומני.

לכאורה אפשר לענ"ד בס"ד לתרץ לפי דרכו של הגרי"ח באופן יותר פשוט, מה ששאל אותו מהיכן אתה, כי אולי הוא בן-עירו של רבן גמליאל, ושם משפחה בשם מגבאי והוא דומה להם, דהיינו שרבן גמליאל הכיר אותו לפי פרצופו.

למעשה בעמוד לפני כן, בגמרא בעירובין שם, מובא חכם בשם רבי אבא בר שומני. הרי שיכול להיות שם כזה, או דומה לזה, ואם יש שומני, יכול להיות גם שומני. זה יכול להיות שם פרטי, או שם משפחה. הסתכלתי בש"ס מתיבתא

ובספר ראש משביר (לה"ר משה בירדוגו) כתב שם, רש"י ד"ה מבגאי שמני, כך שמי. ר"ל דאין הכוונה להודיעו את שמו, שכבר קרא לו ר"ג בשמו, אלא הכוונה כך שמי, כמו שקראני ר"ג. ועוד דקדק רש"י, דלא הוה ליה למימר אלא מה שמך, א"ל מבגאי, למה אמר לו מבגאי שמני? לזה אמר דהכי קאמר, מבגאי הוא שמי, ר"ל כמו שאמר ר"ג, ואילו אמר מבגאי לחוד, משמע שבא להודיעו שמו, וק"ל.

אך עכ"פ אני רואה בספר מגדים חדשים [להר"ד וייס, עמ"ס עירובין שם] שהוא מבין דהא גופא, זה מה שהתכוון רש"י לאפוקי, שזה לא היה שם משפחתו, כמו שאמרנו לעיל, שנקרא מבגאי שְמָנִי, אלא שמי הוא רק מבגאי. וז"ל, מבגאי שמני. פירש"י כך שמי. כוונתו דלא נפרש שהיה שמו "מבגאי שְמָנִי". וכעין זה בחולין (נ"א א') רב עזרא שמני, פירש"י רב עזרא שמי. ובפי' רגמ"ה שם, שמני לשון שמי. יוצא כי רש"י בא לאפוקי מהא גופא, שלא תחשוב ששמו הוא מבגאי שְמָנִי כגירסתנו דלעיל, אלא שמי הוא מבגאי, ותו לא. הוא לא ניקד כך, וגם בשאר ספרים, רק דרך הַסְפֵּר אני קורא כך.

אלא שמצד שני אנו רואים הפלא ופלא. בספר מנחת יהודה [אפשטיין, עמ"ס עירובין שם] הבין בדיוק ההיפך. וזאת יובן בהקדים מה שיש גורסים ברש"י, במקום "כך שמי" כלפנינו, "כך שמו". וציין שם לגמרת חולין ואומר שזהו שמו. וכך הוא כתב שם, מבגאי שמני – כך שמו. רש"י התכוון לגוף הדברים שאמרנו למעלה. גם בספר עין יעקב המבואר (וולדמן, דף קס"ה) הביא את דברי המנחת יהודה הנ"ל, אשר דרכו (היינו של הרב מנחת יהודה) בד"כ לעמוד על דקדוקים כעין אלו. [דומני שהוא עומד במסכת פסחים גם על עניין ענבי הגפן וכו', שאנו אומרים כי צריכים לומר ענבי הגפן "בענפי" הגפן. עיין שיעור מוצש"ק בא ה'תשע"ב].

עתה תשמעו דרך נוספת, קצת מעניינת ומשונה. ישנו ספר הנקרא "עיונים בדברי חז"ל

ובלשונם" מאת הרב חנוך ארנטרוי, שהיה רב במינכן. והוא עמד על הנושא הזה בדף ק"צ. הוא משייך זאת גם לפסוק בספר ישעיהו וכו', "א, לְשִׁמְד מְעֻזָּיָה, ומסבירים המפרשים שם, כי הנו"ן יתירה כביכול, משום שעיקר הכוונה, להשמיד את המעוזים והכח שלה, את התוקף שלה. תוספת הנו"ן, היא יתירה.

תשמעו מה שהוא כותב שם, הוא אומר כי ישנה שפה "פיניקית", שם מוסיפים נוני"ן יתרים. בצור וצידון, הם באזורי הצפון, היכן שהלך ר"ג, היו רגילים להוסיף נוני"ן, וגם ישעיהו הנביא נתנבא שם על ממלכת צור, לכן הוא דיבר בשפתם. וזה לשונו, יש רק לשון שמית אחת הקרובה לעברית, ובה רגילה לבא נו"ן בין השם לבין סופית של כינוי הקנין, והיא הפיניקית.

מכאן מתבאר שבשעה שישעיה הנביא, שם נושא משאו נגד ממלכת צור הפיניקית ומנבא לה את השמדתה, הוא קורא לה בניב פיניקי, "ה' צוה וגו', לשמד מעזניה".

בזה מתבאר גם "שמני". רבן גמליאל פגש בגוי בדרך לצור, כי הוא הולך מעכו לכזיב, ואח"כ מגיע ל"סולמא של צור", כשר' אילעאי שואל אותו "מהיכן אתה?" הוא עונה לו, "מעירות של בורגנין". זאת אומרת שמקום מגוריו הוא בסביבה הקרובה. שטח הממלכה הפיניקית לשעבר, והוא מדבר בניב הפיניקי באומרו "מגבאי שמני".

היכן היו שטחי הבורגנין? יש לכך מקור בתוספתא בעירובין פ"ד הל"ט, ובירושלמי שבת פ"ד דף כ"ב, שם אומר רשב"י, שבין צור לצידון ובין טבריה לציפורי מצויין בורגנין. אם כן זהו המקום המדובר. אם כיוונתי בפירוש זה לאמת, הרינו עומדים משתאים מול הדיוק הנפלא של מסורת כתיבת התלמוד. לפירוש, הוא התכוון לומר מגבאי שמי, ומה שהוסיף נו"ן, אין זאת אלא מפני שכך הוא מבטאם.

שכתוב שם [ל"ד, ט'] שהוא אמר לבני יעקב, וְהִתְחַתְּנוּ אִתָּנוּ. בְּנֵיכֶם תִּתְּנוּ לָנוּ, וְאֵת בְּנֵינֵנוּ תִּקְחוּ לָכֶם. ואמרו על כך משל, מדוע מבגאי צריך לימול את עצמו בשביל שכם? ולא מובן כ"כ משל זה, מדוע נקטו דוקא את שמו של מבגאי?

מביא על כך בספר הנ"ל פירוש מהערוך החדש, כי מבגאי, היינו סרים. ומובן ממילא שאף ששכם מסכים לימול עצמו בשביל לקחת את בת יעקב, אבל מי שהוא סרים, הוא עץ יבש, אין לו שום תקוה להתחתן, מדוע שגם הוא יעשה ברית מילה?

ואומר הבחירת אברהם בזה"ל, והיטב אמרו ע"ז שכיוון ברוה"ק להכיר כוחות נפשו שהוא סרים, וכן השיב לו על השאלה מה שמו, מבגאי שְׁמָנִי, פ"י הסרים שנקרא שְׁמָנִי. ששמו שמני. עכ"ל. ולפעד"נ שזה כוונת רש"י אמר להם מה שמך, אמר להם מבגאי שמני, ופירש רש"י כך שמו. לא שרש"י מפרש תיבת שמני, שמי, ושמו מבגאי, ה"ל למכתב, מבגאי שמי. אלא שכך כוונת רש"י, מבגאי שְׁמָנִי, כך שמו, מבגאי הסרים, שנקרא שְׁמָנִי לבד. מבגאי אינו שם עצם לפי שיטתו, אלא פירושו הוא סרים. ומה שאמרו שכיוון ר"ג ברוח הקודש, אין הכוונה שכיוון את שמו ברוח הקודש, אלא שרבן גמליאל הכיר בחכמתו, כי לפי תכונות האיש הזה, הרי הוא סרים. וזהו שכינהו בסתמא, מבגאי, היינו הסרים. אפשר לעיין עוד בגוף הספר באריכות שם.

שאלה מהקהל: מדוע צריכים חכמה גדולה, הרי יש סימנים חיצוניים על הסרים?

תשובת מרן שליט"א: כוונתך על ידי הזקן ועיין יבמות דף פ' ע"ב. אם היה סימן כזה, אזי גם ר' אילעאי יכל לדעת זאת מעצמו. אין זה שום חידוש. כנראה שמבגאי היה אז צעיר, בלי זקן. ואעפ"י כן הכיר בו ר"ג שהוא סרים. או שהיה דרכם לכסות סביב הפנים במטפחת, ולא ניכר זקן.

ומסיים הרב הנ"ל, כי כיוצא בזה צריך לומר בחולין לגבי רב עזרא, מדוע משתמש דוקא ר' עזרא בצורה לשונית זאת? על כך נוכל לשער השערה בלבד. אנו מניחים שגם ר' עזרא הוא בן המחזו הצפוני מערבי של א"י. שם חי גם ר' יעקב בר אידי, עיין ביצה כ"ה ע"ב, ב"מ מ"ג ע"ב וערובין פ' ע"א. חכמי בבל כמובן לא היו רגילים לשמוע לשון כזאת, והם ראו בה התקשטות והתגנדרות, ולכן חזר רב ספרא על דבריו "ואמר ר' עזרא שמני".

הוא ממש מפליג ומרחיק בפירושו, בכדי להסביר את סיבת העניין.

כל זה אני מקדים בכדי להראות את דוחק המפרשים, וברצוני לומר בע"ה פירוש מתקבל יותר. הרב הנ"ל הפליג והרחיק נדוד עד כדי כך, שבשפתם שלהם כך היה מקובל, נוניין יתרות...

בספר מנחת זיכרון [שיף, עמ"ס עירובין שם] כתב על דברי רש"י כך, נראה מלשונו שנקרא גם בשם שמני. הוא גם מבין כי אם גורסים בוא"ו, זהו שם העצם. כבר אמרתי מקודם שיש גירסא כזו ברש"י, כך שמו. הדקדוקי סופרים אומר שזו גירסא משובשת, ולא הדפיסו כן אלא מדפוס פפד"מ. אבל כמדומני, וקרוב לודאי, שראיתי גם במקום אחר הלשון שמני שמורה כמו תיבת שמי, אבל נדח מזכרוני איה איפה הוא. ולפ"ז צ"ל ברש"י ז"ל, כך שמי, ביו"ד. זו הגמ' בחולין שאנו מדברים עליה, זכר ולא זכר. מחמתה הוא תיקן את הגירסא פה.

אך בספר בחירת אברהם [ביקס, על פרשת וישלח, דף ל"ז ל"ח] הביא פירוש חדש ומעניין, המחזק את גירסתנו שְׁמָנִי. מביאה הגמ' במס' מכות דף י"א ובמדרשים [בראשית רבה, וע"י גמ' ברכות דף י"א] על אנשי שכם, שכם נסיב, ומבגאי גזר? [ויש גורסים שכם נסיב, ומבגאי קטע]. הרי שכם החליט שכל אנשי שכם צריכים לימול את עצמם. שכם רצה להתחתן עם דינה, ובשביל כך הוא מצווה את כל אנשי עירו לימול. כמו

שאלה מהקהל: לפי פירוש הבחירת אברהם קשה, מדוע חָקְרוּ ר' אילעאי על שמו, היה לו רק לשאול אותו אם הוא סריס או לאו?

תשובת מרן שליט"א: שאלה טובה. ובלאו הכי פירושו אינו מובן כ"כ, מדוע ביזהו ר"ג וקראו סריס? מהלך זה אינו מובן לכאורה די הצורך. [מלבד מה שקשה שאם כן חסר העיקר ברש"י, שמבגאי פירושו סריס].

אלא שנראה מתוך דבריו, כי כך כינוהו באיזורו, מבגאי שְׁמָנִי, היינו הסריס שְׁמָנִי. כולם ידעו שהוא סריס, ואף שלא היה זה שמו הפרטי, נדבק בו הכינוי הזה. כשקראו "מבגאי", מיד הבין שמתכוונים אליו, כי כך כינוהו כולם. אולי עפ"י זה מתורצת גם קושייתנו, שלא היה שום בזיון, כיון שכבר התרגלו ודשו בשם הזה. היה מפורסם בשם הזה. שמו היה הסריס שְׁמָנִי.

שאלה מהקהל: כמו רבי יוחנן הסנדלר וכיו"ב?

תשובת מרן שליט"א: זה שונה כמובן, כי זה היה שם מקצועו. מה שאנו אומרים זה חידוש קל, אך המהלך שם בגמ' כך הוא, לפי שיטתו.

ממילא מובן, מדוע אמרו 'שכם נסיב ומבגאי גזר'. מדוע תפסו סתם שם של אחד מכל אנשי שכם, דוקא מבגאי? אם מבגאי הוא שם פרטי של גוי אחד, מדוע נקטו דוקא אותו. ולדבריו ניחא, כי אין מדברים על אדם פרטי, אלא על שם כללי של סריס, שאינו יכול להתחתן בלאו הכי, ושמו ותארו היו מבגאי, כלומר סריס.

חושבני שמכל הדברים האלו יוצא לנו סמך לגירסת שְׁמָנִי. גם להרב בן יהוידע היה צד כי שואלים על שם הפרטי, או אולי על שם המשפחה והכינוי. ובפרט לפי מה שהוספנו לעיל סמוכות לגירסא זו. ממילא זה לא תמוה לומר שְׁמָנִי, וכמו שאמרנו שאפשר שהיה זה שמו גופא. ואין הכרח בדוקא לגרוס שְׁמָנִי, במשמעות שמי.

אמנם כל זה במסכת עירובין. אך אני חושב שבמס' חולין, אין מקום לגרוס שְׁמָנִי, אלא שְׁמָנִי. ועכ"פ כך צריך להיות עפ"י הגירסאות שלפנינו בגמ', כי בנוסחאות אחרים יש שם שינוי בכמה מלים. צריכים לומר רב עוירא שְׁמָנִי, ואסביר לכם מדוע, ובעצם נחדש בס"ד כעת פירוש שלישי לתיבת שמני.

לפי רש"י וסיעתו, שמני היינו שמי. ומה היא הנו"ן היתירה? הם מתרצים כל אחד בסגנונו. יש אומרים שהנו"ן מיותרת, ויש אומרים שכך מדברים לפעמים. ואותו חכם אומר שבשפת פיניקיה, (היינו בצור וצידון, כמו שאפשר לראות בספרים, כי כך זה היה בעבר, כששלטו שם הרומיים הפכו את השם לפיניקיה), מוסיפים נו"ן בשפת הדיבור. או לפי המפרשים האחרים, זהו שמו, כלומר שהשם שלו נקרא שְׁמָנִי. הרי לנו שני פירושים עד כה, או ששמני ר"ל זהו שמי, או שהוא שם משפחתו, שְׁמָנִי.

עתה רצוני להציע גירסא שלישית, מבגאי שְׁמָנִי. מצינו כיוצא בזה, חוֹשְׁשָׁנִי (השוא בשי"ן האחרונה הוא נח, וכן לעיל – שמני) לו מחטאת [שבת דף קכ"א ע"א]. ופירושה פשוט מאד. אמר לו הגוי, אתה שואלני מהו שמי? מבגאי הוא שם אני – וזהו שאמר שְׁמָנִי. שם אני הוא מבגאי. וכן לגבי חוששני, דהיינו חושש אני. אמנם אפשר לומר גם שְׁמָנִי בשוא נע, כמו שמצינו בכמה מקומות, מקובל אני, מודר אני, ומקצרים למלה אחת, מקוֹבְלָנִי, מוֹדְרָנִי. מלה נוספת שפעם דיברנו בעבר הנמצאת במס' סנהדרין [דף מ"ו ע"א], קְלָנִי מראשי, קְלָנִי מזרועי. שהלמ"ד בשוא נח, שלא כפי ש"תיקנתם" אותי בעבר [שיעור מוצש"ק מסעי ה'תשע"ח] לומר את הלמ"ד בפתח ובדגש. אז אמרתי למתקנים הנ"ל, "לא למדתם אצל אאמו"ר". ... זה מאמר השכינה בשעה שאדם מצטער, שהיא אומרת קְלָנִי מראשי, קְלָנִי מזרועי. ופירוש "קלני", קל אני, והיינו בלשון סגי נהור. אומרת השכינה, כבוד לי המשא בצערו. היום בשפה העברית לא מנקדים נכון, אומרים, חוֹשְׁשָׁנִי, מקוֹבְלָנִי. אך

הרי ישנו מושג הנקרא, שימושה של תורה. הגמ' אומרת במס' ברכות [דף מ"ז ע"ב], אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים, הרי זה עם הארץ. אותו אדם קרא, את כל התנ"ך, למד ויודע. וגם שנה, את כל המשניות. אך אם לא שימש תלמידי חכמים, הרי הוא עם הארץ. ופירש רש"י, שלא שמש תלמידי חכמים – הוא הגמרא התלויה בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם, והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך. והיא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים. כשלומדים תורה, וגם יודעים היטב. אותו אדם יודע את כל המשניות. אך הוא אינו מבין את טעמי הדבר, הרי הוא נחשב עם הארץ, כיון שאין לו ידיעה בדימוי מילתא למילתא. אם ישאלו איזו סתירה מהכא להתם, הוא לא ידע ולא יבין מהו החילוק. כיון שהוא לא יורד לעומק הסוגיא, הרי הוא נחשב עם הארץ, למרות שהוא קרא ושנה. זהו המושג האחד הקשור לשימוש תלמידי חכמים, כפי שאמר רש"י שהוא עניין סברות וטעמי הדינים.

אבל יש מושג נוסף בשימושה של תורה, שהוא כתוב שם בדף ז' ע"ב, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר [מלכים ב' ג', י"א], 'פֶּה אֱלִישֶׁע בֶּן שָׁפָט, אֲשֶׁר יָצַק מִים עַל יְדֵי אֱלִיהוּ'. למד לא נאמר, אלא יצק, מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה. יציקת מים לפי הפשט הפשוט היינו רחיצת ידים. כשהיה צריך להתנקות וכיו"ב, היה אלישע משרתו ומביא לו מים. ובעצם זה מפורש בפס' אחר [מלכים א' י"ט, כ"א], וַיָּקֶם וַיִּלְךְ אַחֲרֵי אֱלִיהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ. ומדוע זה נחשב שימושה של תורה? וכי כל מעלת אלישע היא רק בגלל שהוא יצק מים על ידיו של אליהו?

התשובה היא, כי זה שנמצא בקרבת אדם גדול מורם מעם, הרי הוא רואה ונוכח בכל עת בהנהגותיו. הוא שומע את הדיבורים שלו, ומתוכם הוא מבין ויודע הרבה דברים. והרי אמרו [ע"ז י"ט ב'], אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכה תלמוד. ישנו מדרש וילקוט שמעוני,

גירסתנו אינה כן, אלא חוששני, וכן מקובלני. האל"ף חסרה פה.

וכן בעניינינו, אומר הגוי, מבגאי שְׁמָנִי. וכוונתו היא שם אני הוא מבגאי. כך אמר הגוי לר' אילעאי, או שכך הגמ' הביאה את דבריו.

מעתה מובנת סוגית חולין דרב עירא הפלא ופלא. אותו רב עירא התנהג לכאורה בצורה שאינה הוגנת, עד שהתרעם עליו רב ספרא על שקרא לעצמו "רב עירא", מדוע קרא את עצמו רב? היה לו לומר רק עירא הוא שמי, ולא להוסיף לעצמו תואר, וכעין דברי הגמ' בפסחים ס"ז ע"ב, "רב הונא", שתמדהו עליו על שכינה את עצמו בתוספת רב. ולבסוף אמר להם, בעל השם אני, היינו שכך קראוהו מילדותו. כך גם אצלינו היה נראה כאילו רב עירא מתנהג בדרך גאווה. הזמינו אותו, והוא מיאן לבוא. אפילו שכבר הגיע אליו אביי למקומו, לא רצה רב עירא לרדת אליו מהגג. מובן שרב עירא כיבד את עצמו. וזהו שהוסיף ואמר רב עירא שְׁמָנִי. כלומר שם אני, אני החשוב... אני ושוב אני. זהו תוספת גאווה, גם כשמדבר בסתמא. לכן רב ספרא התרעם על רב עירא על שהוא מדבר בלשון יוהרא. ראשית, משום שקרא את עצמו רב, ושנית משום שלא אמר רב עירא סתם, אלא רב עירא שְׁמָנִי. שזהו בחינת גאווה, שם "שלי", כך וכך. הוא החשיב את עצמו.

ממילא אפשר לסכם ולומר כי גם אם במס' עירובין נסכים לגרוס מבגאי שְׁמָנִי, לגבי רב עירא בחולין נגרוס שְׁמָנִי, בשוא נח, או אפילו בשוא נע. אין צריכים להרחיק נדוד כמו הפירושים דלעיל, בגלל שפה אחרת, או פירושים דחוקים כיוצא בו.

חשיבות קבלת מסורת הקריאה בתורה שבע"פ, ביאור המושג שימושה של תורה, המעלה בשימוש תלמידי חכמים.

מה שאנו רוצים להגיד בכל זה, הוא להראות עד כמה חשובה קבלת מסורת הקריאה.

בתחילת ספר משלי המגדיל יותר ואומר, ששיחת חולין שלהם שקולה כנגד כל התורה כולה. זה אמנם טעון הסבר, אך אין כאן המקום ועי' בהקדמה לספר גדולה שימושה. מדיבורי התלמיד חכם, ואפילו משיחת חולין שלו בעניינים השונים, אפשר להבין דברים בתורה. כך מסביר מהרש"א שם. וכיון שיש למשמש תועלת מכך, שהרי הוא רואה את שיחתו והנהגתו של החכם, כי לבד ממה שהוא שומע שיעורים מהרב, הוא גם רואה אותם הלכה למעשה, יש לו מזה תועלת גדולה.

גם במס' אבות פ"ו מובא כי אחד ממ"ח קנייני התורה הוא שימוש חכמים. מהרי"ץ כתב בפירושו לשם שהוא דוחק ונכנס וכו'. לפעמים אין ברירה אלא ללחוץ ולדחוק בכדי להיכנס, בכדי לראות את הנהגתו של הרב. זהו שימושה של תורה מהסוג השני.

האגרות משה [א"ח חלק ד' סימן ט"ל דף נ"ד] כותב דבר מעניין על כך, בנוגע למעלת הישיבות הק'. הוא מתחיל במימרת הש"ס בסוטה דף כ"ב, שהתנאים נחשבים מבלי עולם, משום שהם מורים הלכה מתוך משנתם. וכיון שאינם יודעים טעמי המשנה, הם מדמים דברים שאינם דומים. מוסיף האגרות משה כי זה גם בזמננו, שכן הדין באותם הלומדים בספרי הרמב"ם והש"ע, ולא פותחים את ספרי המפרשים, שאין הם מבינים הטעמים והנימוקים. וזה לשונו שם, אין זה רק על המשניות ממש, אלא גם על כל ספרי הלכות פסוקות כהרמב"ם והש"ע, שג"כ אין כותבין ברוב דבריהם טעם, ואין להורות ולדון אלא דוקא בלימוד המפרשים שעליהו, ה"ז והש"ך והמג"א וב"ש וח"מ שביארו הטעמים, וגם במפרשים שאחריהם, ולעייין בעצמו כפי הדעת שחנן לו השי"ת.

הוא אומר עוד דבר מעניין, על-פי המסופר במס' קידושין [דף ס"ו ע"א] כך, מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר, וכיבש שם ששים כרכים וכו'. והיה שם אחד איש לץ לב

רע ובליעל, ואלעזר בן פועירה שמו. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך, ינאי המלך, לבם של פרושים עליך. ומה אעשה? הקם להם בציץ שבין עיניך. הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד, ויהודה בן גדידה שמו, ויאמר יהודה בן גדידה לינאי המלך, ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן. שהיו אומרים, אמו נשבת במודיעים, ויבוקש הדבר ולא נמצא. אמרו עליו שהוא חלל, ואינו יכול להיות כהן, קל וחומר לא כהן גדול. ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך, ינאי המלך, הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך? ומה אעשה? אם אתה שומע לעצתי רומסם. שאלו ינאי המלך ואמר, ותורה מה תהא עליה? השיב לו אלעזר בן פועירה, הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד. אמר רב נחמן בר יצחק, מיד נזרקה בו אפיקורוסות, דהוה ליה למימר, תינח תורה שבכתב, תורה שבעל פה מאי? מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה, ויהרגו כל חכמי ישראל, והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה לישנה. וכך אכן מסופר שאחר שנצנצה בו אפיקורוסות זו, בסוף עוד נעשה צדוקי.

אומר על כך האגרות משה בתשובתו דלעיל בזה"ל, ואמרתי בדרשותי ברבים הרבה פעמים, שמה שאיתא בקידושין דף ס"ו שאיש הרע ובליעל אלעזר בן פועירה שהיה צדוקי אמר לינאי המלך בשעה שכעס על חכמי ישראל, אבל לא רצה לעשות להם מפני קיום התורה, דתורה מה תהא עליה? שאין לו לחוש לזה, דהא התורה מונחת בקרן זוית, וכל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד, משום שהסיתו לכפור בתורה שבע"פ.

שלא יטעו ח"ו לומר שעתה בזמננו, שתורה שבע"פ נמי התיירו לכתוב, שנכתב כבר הש"ס, וגם ספרי הפוסקים וספרי המפרשים, יש מקום לדברי הרשע שאין צורך בהישיבות וחכמי

שערי יצחק – השיעור השבועי

ישיבות? הלא כיום מצויים לרוב שיעורי תורה מוקלטים, יש גם נגנים. בשביל מה צריכים רב מסויים שילמד תורה ממנו פנים אל פנים? ודאי שאנו לא נסתפק באוצר ספרים לחוד, שמי שרוצה ללמוד יבוא וילמוד, אלא בנוסף נשמע שיעורי תורה מוקלטים, אלא שלכאורה בשביל מה צריך יותר? הרי האגרות משה טוען שצריכים לשמוע את הרב, ובשביל מה אם כן להקים ישיבות, נשמע את הרב בדיסק או בקלטת?

שאלה מהקהל: אבל אי אפשר לשאול אותו שאלות?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד אתה אומר. זו התשובה שצריכים לומר, שלכאורה היא חסרה פה.

נחדד זאת כעת יותר בס"ד. מה שנמצאים שיעורים בכל חלקי התורה, אין זה מספיק לנו. כי אין מספיקה השמיעה לבדה, משום שאפשר לשמוע את הרב בדרכים הללו אף ללא הקמת ישיבות, אבל הבעיה היא שבדרך זו, הרב אינו שומע את התלמיד, וזו הנקודה. הרב צריך לשמוע את התלמיד, לדעת כיצד התלמיד מבין, ואם אכן באמת הוא נוחת לעומקה של הלכה כמו שצריך.

את התשובה הזו כתב הגרמ"פ בחלק או"ח בסימן דלעיל, ובחלק ד' מיוורה דעה (סימן ל"ב) ממשיך האגרות משה ברעיון הזה ואומר כך, וכבר אמרתי כמה פעמים, שאף בזמנינו שכבר נכתב כל הש"ס, וגם פסקי הגאונים, ורי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור וש"ע עם כל המפרשים שעליהם, איכא גם לנו תורה שבעל פה שלא נכתב עדיין, ואי אפשר לידע התורה על בריה בלא שימוש תלמידי חכמים. שלכן נקרא גמרא, שימוש תלמידי חכמים, משום שצריך להבין דברים הכתובים איך לקלטם במוחו, שלזה צריך רב שיסביר ההלכה לפי סוגיית הגמ' בפה ממש. וגם חברים שיתחדדו בזה,

התורה, שהרי כל הספרים מצויין, ואפשר לכל עיר ועיר לקנות ספרים ולהניחם בקרן זווית, וכל הרוצה יבא וילמוד. אלא שגם בזמננו מי שאומר כן הוא אפיקורוס וצדוקי.

כותב האגרות משה, כי בזמננו מי שאומר שאין שום צורך בישיבות רח"ל, שהרי יש תורה כתובה ומצויה, הש"ס כבר נכתב, וכל המפרשים, אין הוא אלא אפיקורוס וצדוקי. ולא אכפת לנו מה שזה נדפס בספרים. משום שבלא חכמי התורה המרביצין תורה לתלמידיהם בהישיבות, לא היו יודעין איך להבין תורה שבע"פ, אף שכבר הם כתובין. לא רק דברי הפוסקים שהם סתומים, אלא אף דברי רבותינו המפרשים. אין מקום לטעון, הרי כבר נדפס הש"ע עם כל המפרשים, ובשביל מה צריכים ישיבות? אפשר ללמוד לבד. אין לומר כן. אלא, צריך רב גדול. וגם שאותו הרב קבל מרבו. ונמצא שגם עתה, אחר שנכתבו תורה שבע"פ בספרים הרבה, הוא תורה שבעל פה ממש, וצריך לחכמי התורה ולתלמידי הישיבות. וכן יהיה לעולם, אף כשיבא מלך המשיח ויחיו המתים, ולא ישתכח שום דבר ממה שנתחדש עד עתה, ויהיו משה ואהרן, וכל הנביאים והזקנים והתנאים והאמוראים והגאונים, עוד יהיה ממה ללמוד ולחדש עוד הרבה יותר.

כך כותב הגר"מ פיינשטיין שם, אגב תשובה הנוגעת לעניין אחר. כי הישיבות של היום, הן הם שימושה של תורה. אילולי הישיבות, אם תלמיד יאמר לעצמו שאין הוא צריך ללמוד ולקבל תורה מרבו, והוא חושב שמספיק לו ללמוד מתוך הספר לבד, הוא ייחשב עם הארץ, כאמור לעיל. אם אין לך רב המלמד ומנחה אותך, כיצד ללמוד, ואיך להבין, הרי יש לך חסרון בהעברת התורה. זהו שימושה של תורה.

אלא שהוקשה לי, אם כן הדבר, שבשביל מסירת התורה צריכים דוקא לקבל תורה מרבו, ולא מספיק הלימוד בספר, מדוע צריכים דוקא

שישמעו איך מבינים כל אחד לאחר שנקלט במוחו הדברים ששמעו, וגם מה שהבינו בעצמם לפי ערך ההבנה שלמדו מרבים, גם בעניינים אחרים שלמדו גם כל הענין בעצמם.

נראה שצריכים להשלים את הדברים כמו שאמרנו, שהרי תמוה לכאורה, מדוע צריכים ללכת לישיבה וכו', אולי מספיק לשמוע את הרב בקלטת?

חסר הפרט הזה שאמרנו, שאין די בשמיעת דברי הרב, אלא צריך הרב גם לשמוע את התלמיד, כיצד הוא מבין ומה הוא קולט. ומה שהוסיף הגרמ"פ מהחברים, אין זה מעניין שימושה של תורה, אלא חיזוק צדדי ללימוד התורה.

קריאת מרן שליט"א להקמת ישיבה תימנית.

אני רוצה לסיים את הנושא הזה כך. בציבור שלנו, חסר ישיבה של תימנים.

מכמה וכמה סיבות חשוב עניין הישיבה. אחת הסיבות החשובות היא שמירת המסורת, למרות שהישיבה לא נועדה לשמירת מסורת, אלא ללימוד גמרא בעיון והבנה, אבל בישיבות שאינם שלנו, מפסידים על הדרך מתוך מסגרת הישיבה הרבה דברים חשובים.

אנו צריכים ישיבה במסגרת מסורת תימן, כי אם אין גדיים, אין תיישים. לבד ממה שצריכים בודאי ראש ישיבה תלמיד חכם, בקי ולמדן, שידע להעביר את מסורת התורה, כי הרי כבר ביארנו שאי אפשר גם בזמננו לומר שהתורה מונחת בקרן זוית, גם התורה שבע"פ, ובוא ותלמד, וגם אי אפשר להסתפק בשמיעת שיעורי תורה בדיסקים. כי צריכים בשביל שימוש התורה שהרב ישמע את התלמיד, לבד מכל זה, צריכים לשמר גם את מסורת הקריאה.

ומדוע הנני אומר זאת? כי אחד מהדברים המיוחדים אצל יהדות תימן זה מסורת הקריאה

הנכונה. מסורת הקריאה בתורה שבכתב היא במצב טוב ברוך ה', כולם יודעים לקרוא. אבל לצערנו, הדור שלנו כמעט איבד את מסורת הקריאה בתורה שבע"פ.

אומר לכם שתי דוגמאות לכך. תלמיד חכם אחד דיבר אתי לפני זמן מה, ותוך כדי דיבורו הוא ציטט לי מימרת חז"ל, "אגמריה סמך". אמרתי לו, מה אתה מדבר? מה זה "אגמריה סמך"? לא אומרים כך, אלא אגמריה סמך. ולמרות שהשמעות מובנת מאליה, נסביר את הדבר. המושג הזה נמצא בגמרא בשני מקומות, בחולין דף מ"ד ע"ב, ובמס' נדה דף כ' ע"ב. כיון שנמצא לפניי גמרא חולין, נצטט מהסוגיא שם, הני מילי, מילתא דתליא בסברא, רבה בר בר חנה, אגמריה סמך. אמרתי לאותו ת"ח, אם אתה אומר "אגמריה סמך", פירושו הדבר שהוא לימדו, אגמריה, וזה שיבוש כמובן. לכן גורסים כפי המקובל אצלנו, אגמריה סמך, היינו שסמך על סברתו.

שאלה מהקהל: אני שמעתי אגמריה, המי"ם בקמץ.

תשובת מרן שליט"א: גם זה יתכן, בפרט לפי הגירסא הישנה גמר כידוע. אך לפי מה שמקובל כיום אצלנו בדר"כ גמרא שהרי"ש בפתח, אם כן מתאים יותר בפתח.

ראיתי ת"ח חשוב אשכנזי, שטעה בין גירסת מסאנא דהיינו מנעל, כמו שאומרים ערקתא דמסאנא [סנהדרין דף ע"ד:] ומסאניה, דהיינו מנעלים שלו. אותו ת"ח לא הבין כי מסאניה הכוונה ללשון רבים. הבאנו זאת בעיני יצחק על ש"ע המקוצר הלכות לימוד תשב"ר וי"ד סימן קצ"א דף מ"א הערה כ"ז, ואין הפנאי מסכים כעת להיכנס לכל הפלפול, רק נאמר את הנקודה העיקרית, ואפשר לעיין בפנים. אותו חכם אשכנזי טעה בין מסאנא למסאניה, כיון שהם קוראים את שניהם כאילו שהסמך והאלף בקמץ, והנוניין בצירי. לא הבדיל כלל בין לשון

היה תמוה לבעל קהילות יעקב, מה יעזור שומע כעונה. בשלמא כשהוא אומר ברוך הבא, הוא מוציא את הציבור, אך מי מוציא את החזן במלים 'בשם יי' כיצד הוא יוצא ידי חובה באמירת הציבור? מכאן זה היה פשוט לו שגם החזן אומר בשם ה' יחד עמם. כך הוא סובר.

מפני מה הוא אוחז כך? כי אין אצלם קריאת ההלל בקירוי בפועל. אם היה להם את המסורת הזו כמו אצלנו, היה פשוט להם שאין דבר כזה. לקהילות יעקב היה ברור מכאן הקושיא, כי גם הש"ץ אומר יחד עם הקהל בשם ה'. והרי כולם יודעים שהמנהג הנפוץ אצלנו אינו כך, והחזן אינו אומר יחד עמם.

הבה נשאל אתכם. האם מישחו פה כשהיה ש"ץ וקרא את ההלל כפי המנהג, האם הוא אמר את המלים האלו יחד עם הקהל? הרי ידוע לכל שלא נוהגים כן.

ואילו להקהילות יעקב פשוט שצריך לעשות זאת. אין זאת אלא מפני שהוא לא שמע מעולם הלל בקירוי. אצלנו נשמרה מסורת קירוי ההלל מימי רבן גמליאל... לא התחלנו זאת באיזה דור בעבר, אלא מימות עולם ומשנים קדמוניות. ואנו מעידים בבירור מכאן מסורת זו, שהחזן אינו אומר יחד עם הציבור.

ומה עונים על קושיית הקהילות יעקב? וכי הציבור מתכוון להוציא את החזן ידי חובתו? כיצד הוא בעצמו יוצא ידי חובה? הרי הש"ץ לא אומר יחד עמם, כמו שאמרנו. לכן צריכים לדעת ראשית כי בתוספתא בפסחים ופרק עשרין מוכח לא כך, וזה מפורש במפרשים חסדי דוד (פארדו) ובחזון יחזקאל שם. הם כתבו מפורש שהש"ץ לא אומר יחד עם הציבור בשם ה'.

ולגוף הקושיא חושבני (לפוס רהטא) כי כל דבר הולך לפי שורש התקנה. הכלל הזה הובא בכמה ספרים, בעניינים דומים, כגון בספר עזר

יחיד ללשון רבים, ומכאן זה פירש פירוש עקום ברש"י. כל זה מתוך שהוא לא הבין את פירוש המלה. רואים עד כמה חשוב מסורת הקריאה.

כיוצא בזה לגבי מה שדיברנו מקודם על המלה שמני, עד כמה חשוב לשמור את מסורת הקריאה מדור לדור. בלי ישיבה יהיה מאד קשה לשמור על המסורת, ויש להגדיר זאת כך. מסורתה של יהדות תימן איננה מעלה רוחנית גרידא, חשובה ככל שתהיה, אלא יותר מזה. היא ממש חלק מהתורה. מה שאמרתי היום זה בבחינת דוגמא קטנה, אבל כשמסתכלים על מכלול הדברים רואים זאת. אם מסורת זו תאבד, פירוש הדבר הוא, שאיבדנו חלק מהתורה רח"ל. דברים רבים מעין אלו, כבר לא ידעו הדורות הבאים, אם נאבד את השרשרת הזו. אם אין גדיים, אין תיישים. מי יהיו רבני הדור הבא?

וצריכים להוסיף ולהדגיש, כי אי אפשר להעביר מסורת זו בכתב, כי צריכים לשמוע את התלמיד כיצד הוא מבטא וכיצד הוא קורא. אפילו אם המסורת והניקוד יישמרו ע"ג הקלטות, זה לא יעזור. לולא ישיבה, המסורת הזו עלולה ח"ו להיאבד מאתנו בדורות הבאים.

אוסף לכם דוגמא הלכתית נוספת, וכיון שהזמן מאוחר, נקצר. דן הקהילות יעקב וברכות סימן י"א דף ל"ז על עניין קירוי ההלל, בפסוק 'ברוך הבא בשם יי', כיצד צריכים להתנהג באמירתו. שורש העניין מתחיל מכך שבגמ' בסוכה (דף ל"ח ע"ב) למדו מזה עניין שומע כעונה. וישנה שאלה על זה מצד 'חציו בשמיעה וחציו באמירה'. זה הוקשה להקהילות יעקב, ומכאן כתב בזה"ל, לכאורה פשוט שהחזן אחר שאמר, ברוך הבא, היה גומר לעצמו כל הפסוק, שהרי החזן ג"כ מחוייב בקריאת ההלל כולו. ואין לומר שהוא יוצא תיבות 'בשם יי' בשמיעה מהציבור, מדין שומע כעונה, דזה אינו, שהרי אין הציבור מתכוונים להוציא את החזן.

מקודש ואבן העזר סימן ל"ד סעיף ב'. גם בשו"ת אגרות משה [א"ח חלק ג' סי' ד'] זה כתוב. הם מייסדים ואומרים, כי אפילו שהאדם לא כיוון במה שצריך לכוון, ואין הפירוש בדבר שאין חובה לכוון, אלא בדבר שמוכרח לכוון בו, ולמעשה הוא לא כיוון בו את הכוונות הנצרכות, במצב זה הולכים לפי שורש התקנה. אם בעיקר תקנת חז"ל נתייסד שזה יועיל, הגם שבפועל הוא לא כיוון, יצא ידי חובתו. כיון שחז"ל תיקנו ואמרו שכך צריך להיות, והוא עשה כתקנתם, הרי מחשבתו הולכת לפי תקנת חז"ל, ויצא ידי חובה למרות שבפועל הוא לא כיוון, כיון שנהג כפי תקנתם. כך גם לגבי ההלל, שמוציאים הציבור את החזן, כיון שהם נוהגים כפי שאמרו חז"ל, והכל הולך לפי אותו השורש ולפי אותו היסוד.

נסכם את הדברים כך. באמירת ברוך הבא, הוציא הש"ץ את הציבור מדין שומע כעונה. ואנו מבררים ושואלים, מה עם בשם ה' כשהם עונים, הרי הם לא מתכוונים להוציאו ידי חובה מדין שומע כעונה? התשובה היא שכיון שזה מונח בתקנת חז"ל, והגם שהציבור לא כיוון בפועל, הרי זה מועיל. ונעניין עוד דברי חפץ קובץ שביעי, תשרי ה'תשע"ז ב'שכ"ח, מדף ר"ל.

שאלה מהקהל: האם צריכים לכוון לכתחילה להוציאו ידי חובה?

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות שאפילו אין צורך לכוון לכתחילה, וכעת לא אמרתי אלא כיוון לתרץ, ולא דברים סופיים.

עיקר כוונתנו בדוגמא זאת לא היתה אלא בשביל להראות את חשיבות המסורת. הרמ"ע מפאנו כותב בתשובה, כי אם היה לנו מסורת, דברים רבים שאנו מסופקים עליהם לא היו מתחילים. עולים כל מיני שאלות, מה לעשות באופן כזה, ומה לעשות באופן אחר. אם היתה מסורת ברורה מדור לדור, הרבה ספקות לא היו מתחילים אצלנו.

דוגמא לדבר ממה שמסתפקים ודנים חכמי הספרדים בדורות שלנו ובדורות הקודמים מעט, האם נשים חייבות במאה ברכות בכל יום, או שאין חייבות. [ענין שיעור מוצש"ק שמיני ה'תשע"א]. וכן מסתפקים החכמים, האם יש חובה על האשה לברך ברכת אשר יצר או שלא, ומתוכם הרב בן איש חי [שנה א' פרשת ויצא סעיף ט"ו, ובספרו עוד יוסף חי שם סעיף א', פוסק שחייבות]. לא מובן לכאורה, מדוע אתם מסתפקים? לכו תשאלו את אמותיכם וסבתותיכם. מדוע אתם מתחילים בכלל להסתפק?

אסביר לכם מדוע הבן איש חי הכריע שהנשים חייבות, ולא הלך לשאול את אמו וסבתו מה הן נוהגות. מדוע פסק שחייבות, אף שהוא יודע שאמו וסבתו לא בירכו? הרי אנו יודעים, שאמותינו בתימן לא בירכו אשר יצר, ועוד ברכות כיוצא בה. אך אצל הבן איש חי והחכמים דלעיל, המנהג לא תופס ולא מעניין. אסביר לכם מדוע? הבן איש חי לא היה יכול לשאול את אמו וסבתו, כי גם את ברכת המזון הן לא בירכו, כמו שכתב בעצמו במקום אחר, ונפל פתא בבירא.

אצל שאר העדות לא השתמרה מסורת התורה בשלמות, וממילא בדברים שיש עליהם ספק, אין ראיה מהמנהג, כי חוששים אולי הוא נעשה שלא כדין וכהלכה, שלא בהסכמת חכמים. מאידך, אצלנו שנשתמרה מסורת ההלכה בצורה מושלמת, אפשר להוכיח גם את הדברים שאינם כתובים. יש ראיה אפילו מהסבתות שלנו ששימרו את התורה בשלמות, שגם הן לא נהגו לברך אשר יצר, וממילא אם הן לא נוהגות לברך, הרי זו ראיה שמדורי דורות לא נוהגים כן. זו ראיה על ההנהגה של הדורות שעברו מזמן חז"ל.

[המדובר מצד הדין שאין זו חובה, אך בודאי עדיף וטוב לברך, וכמו שנוהגות הבנות והנשים כיום, כיון שהן לומדות].

שערי יצחק – השיעור השבועי

עליהם, אך זה לא צריך לבוא לידי ביטוי, כמו שכתוב בתהלים [ב', י"א], **עֲבָדוּ אֶת יְיָ בִּירְאָה, וְגִילוּ בִּרְעָדָה**. ישנם מצבים שגם שמחים, וגם עצובים. כך זה מיישב את הקושיא, שכל הדברים נכונים גם יחד. ומדויק הדבר בלשון הזוה"ק שם, שזה היה עציבו דרוחא, עציבו דליבא, עצב פנימי בלבד, ואכמ"ל.

שאלה מהקהל: האם למעשה ראוי שיכוונו הציבור לכתחילה להוציא את הש"ץ בקירוי ההלל?

תשובת מרן שליט"א: לא.

שאלה מהקהל: האם גם לגבי הקדושה ישנה סברא זו?

תשובת מרן שליט"א: יפה אמרת, וטוב שהזכרת זאת. האגרות משה שהבאנו מדבר בדיוק על קדושה.

נסביר את הדברים בס"ד. אתה שואל על מנהגינו שאומרים את הקדושה יחד עם הש"ץ, ולא חוזר הש"ץ לבדו על הקדושה, והרי צריכים להוציא ידי חובה את המתפללים שעדיין מתפללים לחש, ואינם יכולים לענות הקדושה, מדין שומע כעונה. ובשלמא אצל עדות אחרות שהש"ץ חוזר אחריהם, ניחא, אך למנהגינו שאומרים כולם יחד, מה יהיה עם שומע כעונה?

ראשית צריכים לדעת כי ברמב"ם [בסדר התפילות] מפורש שהש"ץ אומר יחד עמם, וכפי מנהגינו. זה נעלם מהם. זכורני שהעירו על כך, שמתקני המנהג שלהם לא שמו לב שמפורש ברמב"ם לא כך.

האמת שאין צריכים להגיע שם לתירוצו של האגרות משה, כי יש לי על זה תירוץ אחר. אתם אומרים שאין צריכים להוציא ידי חובה בהדיא את אותו המתפלל, כיון שאם עושים כפי התקנה, הרי יוצא ממילא ידי חובה, אך נראה לי כיוון אחר בכלל. אין שתיקת

הרב בן איש חי ראה, כי אצלם הנשים לא בירכו גם ברכת המזון, אף שאין שום דעה שבעולם שפוטרת אותן, ממילא הוא כבר אינו יכול להוכיח מכך שהן אינן מברכות אשר יצר, שכך היא ההלכה הפסוקה. קיצרתי בזה, ובעזרת ה' בשו"ת עולת יצחק יבואו הדברים בהרחבה וביתר דיוק ובהוכחות נכוחות. ועי' עיני יצחק על ש"ע המקוצר סי' י"א הערה ס"א.

ברוך ה' שאצלינו השתמרה מסורת ההלכה בצורה המושלמת, וממילא אנו יכולים ללמוד דברים רבים שאינם מפורשים בספרים. ספקות רבות שמסתפקים, אנו יכולים לפשוט, מכח המסורת, וכמו שהבאנו משם הרמ"ע מפאנו, ואחת הדוגמאות לכך היא מקירוי ההלל, וכהנה וכהנה עוד דברים אחרים.

*

נסיים במה שפתחנו מעניין השמחה, כי לכאורה בזוהר הקדוש [פ' מקץ דף קצ"ד עמוד ב'] ישנה סתירה לזה. דורש הזוהר הקדוש על הפס' [בראשית מ"א, י"ד], **וַיְרִיצֵהוּ מִן הַבּוֹר, מַלְשׁוֹן רִיצוּי. הַשְּׁלִיחִים שְׁהוּצִיאוּהוּ מִשָּׁם, רִיצוּי ופִּיּוּסוֹ אֶת יוֹסֵף, מִשׁוּם שִׁיוּסָף הָיָה עֶצוֹב כְּשִׁיצָא מִבֵּית הַסּוּהָר. הַתְּפִלָּאֲתִי, הָרִי הוֹכַחְנוּ שִׁיוּסָף הָיָה בִּשְׂמִיחָה?**

לכאורה התשובה לכך היא, כי המצרים רק שלחו שליחים לרצותו, משום שהיו בטוחים בטעות שהוא עצוב, אך לאמתו של דבר יוסף היה שמח.

אבל אין צורך לכך. הרי כתוב בספר חובות הלבבות [שער הפרישות שער ט'], **הפרוש, צהלתו בפניו ודאגתו בלבו**. היה לו צער על המצב שנקלע אליו. ודאי שהוא היה מעדיף שלא להיות בבית הסוהר, אלא שצער זה לא היה ניכר עליו מבחינה חיצונית. דאגתו בלבו, אך צהלתו בפניו כלפי חוץ. יוסף היה שרוי בשמחה. גם לכל אדם ישנם דברים הראויים להצטער

המתפלל בזמן הקדושה, בגלל שמוציאים אותו עתה ידי חובה בקדושה על ידי שומע כעונה, אלא פירוש, שמה שאומרים על המתפלל שישתוק ויקשיב וישמע לקדושה, הרי זה בגלל שאם עתה משבחים הציבור שבח גדול כזה לקב"ה, "קדוש קדוש קדוש וכו'", עליך המתפלל להפסיק, ולהשתתף יחד עמם לפחות בהקשבה. לא מדין שומע כעונה, שיוציאוהו ידי חובתו כאילו שהוא אומר איתם, אלא כדי שלא יראה זלזול כביכול. להראות שהוא משתתף עמם כמדת יכלתו, וכפי שמצבו מאפשר לו, שתיקה והפסקה גרידא, כך זה נראה כאילו שהוא משתתף. זו ההבנה הפשוטה שנראית לי, שלא נצטרך לומר שזה הולך לפי תקנת חז"ל, היינו שמונח בעצם התקנה, שגם אם לא מכוונים הרי זה פועל.

שאלה מהקהל: אבל בש"ע סי' ק"ד כתוב שיכוין?

תשובת מרן שליט"א: כתבתי על כך בס"ד בשו"ת עולת יצחק חלק א' סימן כ', ומשם באר"ה. ועוד יש להוסיף על כך, אלא שעדיין לא הדפסתי. עכ"פ לכוון אין פירושו לצאת ידי חובתו, זה לא הכרח, אלא יכול להיות ההסבר כמו שאמרנו, להשתתף עם הציבור במחשבתו.

שאלה מהקהל: האם ראוי להאריך בשמונה עשרה כ"כ, ולהפסיד ממילא את עניית הקדושה בציבור?

תשובת מרן שליט"א: כתוב באחרונים, כי אם זה בגלל שהוא מכוון, יש לו שכר כאילו אמר את הקדושה, כיון שהוא נחשב אנוס.

שאלה מהקהל: אולי לפי זה, יש מעלה יותר לשמוע את הקדושה דוקא מהש"ץ, שיהיה שומע כעונה, ולא להסתפק בשמיעה מכל הציבור יחד.

תשובת מרן שליט"א: אין הדבר כן. אנו אומרים כי צריכים להמשיך במנהגינו שהש"ץ אומר יחד עמם. זה בכלל לא פשוט שהש"ץ יכול לומר "קדוש קדוש קדוש וכו'" לבדו ביחידות בלא ציבור. אלא מאי? בגלל שנמצאים שם בביהכ"נ אז ציבור עשרה. זה ג"כ לא ברור. זה לא מוסכם שזה נחשב אמירה בציבור. אנו אומרים ביחד עם כולם.

ומה אתה שואל, אולי נאמר שכדאי להורות שהש"ץ יגביה את קולו יותר מהם, ואולי אפי' שיתכוון בהדיא להוציא את המתפללים לחש ידי חובה. לשאלה זה אנו עונים, כי לחומרות ולהידורים אין סוף. אולי יש שיטות כאלו. אנו דיברנו בדרך ההלכה, שאין צורך בזה.

והשי"ת יעשה עמנו למען שמו, ויתגדל ויתקדש שמו בעולמו, אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.